

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

O'RTA OSIYO XALQLARINING IJTIMOY HAYOTINI O'RGANISHDA MAVSUMIY BAYRAMLARNING O'RNI

Sattorov Eldor Bobir o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, dotsent.

e-mail: sattoroveldor1992@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1572-6435>

Annotatsiya.

Maqolada ilk o'rta asrlar Sug'dida mavsumiy bayram va marosimlarning ijtimoiy ahamiyati yozma hamda arxeologik manbalar asosida o'rganiladi. Navro'z, Mehrjon, Tiragan va boshqa marosimlarning taqvim, dehqonchilik, diniy e'tiqod hamda jamoa munosabatlari bilan aloqasi ko'rib chiqiladi. Manbalardagi ma'lumotlarni talqin qilish chegaralariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Sug'd; mavsumiy bayramlar; Navro'z; Mehrjon; Tiragan; marosim; ijtimoiy hayot; Beruniy.

РОЛЬ СЕЗОННЫХ ПРАЗДНИКОВ В ИЗУЧЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ЖИЗНИ НАРОДОВ СРЕДНЕЙ АЗИИ

Сатторов Элдор Бобир угли

Шахрисабзский государственный педагогический институт, доцент.

Аннотация.

В статье на основе письменных и археологических источников исследуется социальное значение сезонных праздников и обрядов в Согде эпохи раннего Средневековья. Рассматривается связь Навруза, Мехрджона, Тирагана и других обрядов с календарём, земледелием, религиозными верованиями и общественными отношениями. Особое внимание уделяется границам интерпретации сведений, содержащихся в источниках.

Ключевые слова: Согд; сезонные праздники; Навруз; Мехрджон; Тираган; обряд; общественная жизнь; Беруни.

THE ROLE OF SEASONAL FESTIVALS IN STUDYING THE SOCIAL LIFE OF CENTRAL ASIAN PEOPLES

Sattorov Eldor Bobir o'g'li

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Associate Professor.

Abstract.

The article examines the social significance of seasonal festivals and rituals in early medieval Sogdiana based on written and archaeological sources. It explores the connections of Nowruz, Mehrjon, Tiragan, and other rituals with the calendar, agriculture, religious beliefs, and community relations. Particular attention is paid to the limitations of interpreting information contained in the sources.

Keywords: Sogdiana; seasonal festivals; Nowruz; Mehrjon; Tiragan; ritual; social life; Al-Biruni.

Kirish. Ilk o'rta asrlarda Sug'dda ijtimoiy hayotning muayyan qismini bayram va marosimlar tashkil etgan. Bu haqda yozma manbalar bilan bir qatorda arxeologik artefaktlar ham qiziqarli ma'lumotlar beradi. Ilk o'rta asrlarda sug'diylar jamiyatining ko'plab jihatlarini bayram va marosimlar o'zida aks ettirgan. Shu sababli sug'diylarning kundalik turmush tarzini tadqiq qilishda bayram va marosimlar muhim hisoblanadi. Bayram va marosimlar ilk o'rta asrlarda ham rasmiy va xalq hayotining ko'rinishlarini, insonlar o'rtasidagi muloqotni o'ziga xos shaklda ifodalagan.

Sug'd mintaqasining bayram va marosimlarini xronologik jihatdan islom dini kirib kelguncha bo'lgan davr va islom dini kirib keldandan keyingi davrga bo'lib o'rganish mumkin. Tadqiqotimizning bosh mavzusidan kelib chiqib, asosiy e'tiborimizni islomgacha bo'lgan davrdagi bayram va marosimlarni tadqiq etishga qaratdik.

Sug'ddagi bayram va marosimlarni etnografik materiallar va yozma manbalar asosida ko'rib chiqish natijasida ularni nishonlanish xususiyatiga ko'ra shartli ravishda umumxalq bayramlari (Navro'z, Mehrjon, Yangi yil) hamda jamiyatning ma'lum bir jamoasi yoki kichik bir ijtimoiy guruhi tomonidan nishonlanadigan bayramlar (to'y marosimlari, sidrapo'shlik, shox moylar, loy tutish)ga bo'lishimiz mumkin.

Sug'diylar jamiyatining barcha tabaqa vakillari keng nishonlaydigan va ijtimoiy-maishiy madaniyatini o'zida aks ettirgan bayramlardan biri «Navro'z» bayrami hisoblangan. Ko'plab Sharq xalqlarida bo'lgani kabi sug'diylar ham ekin ekish mavsumining boshlanishi va qishloq xo'jaligi ishlarining boshlanishi munosabati bilan bahorgi kun-tun tengligini bayram sifatida nishonlashgan. Avestoga ko'ra, taqvimda Navro'z bayrami Farvardin oyining boshiga to'g'ri keladi. Bu kun Navro'z («Yilboshi», «Navsard», «Navsarji») deb nomlangan. Beruniyning keltirishicha, Navro'z bayrami bir oy davom etgan [9; 52-b.].

Ilk o'rta asrlar jamiyati turli qatlamlarga bo'lingan va jamiyatning har bir qatlami besh kun davomida Navro'zni nishonlagan. Masalan, birinchi besh kun hukmdorlar, ikkinchi besh kun zodagonlar, uchinchi besh kun hukmdorlarning

xizmatchilari va xizmatkorlari uchun ajratilgan. Navro'z bayramida an'anaviy taomlar qo'yilgan katta dasturxonlar yozilgan, o'yin va raqslar, har xil musobaqalar va tantanalarda uyushtirilgan, sumalak va halim kabi an'anaviy taomlar pishirilgan. Mintaqadagi dehqonchilik bilan shug'ullanadigan barcha aholi hozirgacha yangi yilda yetti xil don va jo'xoridan pishiriladigan marosim taomi — go'ja tayyorlashadi [11; 338-b.].

Xitoy yilnomalarida ham Sug'ddagi Navro'z bayramining nishonlanishiga doir qiziqarli ma'lumotlar keltirilgan. Yilnomalarda keltirilishicha, Navro'z bayrami kuni sug'diylar soch-soqollarini olib, yangi kiyim kiyishgan. O'sha kuni o'tkaziladigan muhim musobaqalardan biri kamondan o'q otish bo'lib, havoda osilib turgan tangani bexato urgan merganga bir kunlik hukmdor bo'lish huquqi berilgan [6]. Navro'z bayrami kuni go'shtin giri (kurash) musobaqasi ham uyushtirilganligi Panjikent devoriy suratlarida keltirilgan kurash sahnasi tasvirlari orqali yanada oydinlashadi. Devoriy suratlarda tasvirlangan shaxmat, narda kabi turli o'yinlar bo'yicha ham aynan Navro'z bayrami kuni musobaqalar uyushtirilgan [5; 33-b.]. Eng qizig'i, bu musobaqalar hozirda ham O'rta Osiyo xalqlari bayramlarini bezaydi.

Ilk o'rta asrlar jamiyatida Mehrjon (Nim-Sarda) bayrami Navro'zdan keyin ikkinchi eng muhim bayram bo'lgan. Manbalarda ilk o'rta asrlarda Sug'd mintaqasida Mehrjon nishonlanishi haqida ma'lumot uchramasa-da, VII asr boshlarida xitoylik mualliflar Chochdagi sug'diylarning ikkita bayrami sanalarini — 6/I (Navro'z) va 15/VII (Mehrjon)ni keltirib o'tishgan. Agar xitoylik mualliflar matnlaridagi oylarning raqamlanishi mahalliy yoki xitoycha emas deb hisoblasak, unda 6/I Katta Navro'zga, 15/VII esa Mehrjon bayrami arafasiga to'g'ri kelishini ko'ramiz.

Mehrjon hosil bayrami sifatida bir qator eroniyzabon xalqlarda keng nishonlangan. Jumladan, Eronda Mehrjon bayrami Faridun (Afridun)ning Zahhok ustidan g'alaba qozonganining yilligi hisoblangan. Beruniy zardushtiy ilohlarni keltirib, shunday deb yozgan: «...o'sha kuni Afridunga yordam berish uchun osmondan farishtalar tushgan. Shuning uchun quyidagi holat podshohlarning saroyida odatga aylangan. Odatga ko'ra, uying hovlisida tong otganda jasur odam baland ovoz bilan: "Farishtalar, yerga tushinglar, iblisni va yovuzlarni uring, uring, ularni dunyodan uzoqlashtiring", — degan». Ba'zi talqinlarda bu kun «qiyomat kuni va oxirat xabarchisining xabari» sifatida talqin qilingan. Ularning fikricha, qiyomat kunida ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi buyuk jangda insonlar va xudolar bir tomonda jang qilishadi. Ilk o'rta asrlarda mana shu talqin sug'diylar hayotiga keng ta'sir ko'rsatgan. Buni ilk o'rta asrlarga oid devoriy suratlardagi tasvirlar ham ifodalaydi. Masalan, Shahristondagi Ustrushona hukmdorlari saroyida va VIII asrning birinchi yarmiga oid Panjikentdagi III obyektning 6-xonasidagi zal devorlarida ilohlarning (Nana, Vishvakarman) odamlar bilan birgalikda jinlarga qarshi jangda qatnashgan sahnalari mavjud [4; 302-b.]. Bu holatlarning devoriy suratlarda aks etishi tasodif emas. Buning zahirida qadimiy diniy an'analar va bayramlardan qolgan xotiralar mavjud bo'lgan.

Mavsumiy bayram va marosimlar orasida kuz faslining birinchi oyi (sentabr)ning 7, 12 va 15-kunlari sug'diylar tomonidan bayram sifatida nishonlangan. Beruniy 15-kuni nishonlanadigan S-m-a-Xvara bayramiga alohida e'tibor qaratgan [7; 13-b.]. Ushbu kunda faqatgina o'simlik va mevalarni yeyishdan tashqari, olov tekkan har qanday yegulik va ichimlikni iste'mol qilish man qilingan. Achitilgan xamir (xaoma) iste'mol qilishga ruxsat etilgan. Bu kunda ro'za tutilgan va iftorga maxsus ovqat tayyorlangan. Xuddi shunday bayram sug'diylar qatorida boshqa eroniyzabon xalqlarda ham nishonlangan. Ularda ham sug'diylardagi kabi kuzning birinchi oyida bayram qilinib, maxsus ovqat tayyorlangan. Ushbu oyning 6, 13 va 14-kunlari ham bayram qilingan. Afsonalarga ko'ra, oxirgi ikki kundagi bayramlar Afrosiyob va Manuchehr kabi hukmdorlarning nomlari bilan bog'liq. Bu esa ushbu bayramlar ilk o'rta asrlardan ancha ilgari boshlanganligi va qadimiy tarixiy asoslarga ega ekanligidan dalolat beradi.

Sentabrning 13 va 14-kunlaridagi ikkala bayram ham mazmuniga ko'ra bir butunlikni tashkil qilib, Tiragan (katta va kichik) deb nomlanadi. Kichik Tiragan (13-kun) kunida sug'diylarda ham forslardagi kabi marosim ovqatini iste'mol qilish lozim bo'lgan. Marosim taomi bug'doy va sabzavotlardan tayyorlangan. Shunday qilib, kuzgi marosim taomi Navro'z bayramidagi kabi hosilning unumdorligiga sehrli ta'sir qilish (hosilning barakali bo'lishi) marosimi hisoblangan. Ushbu kunda oshxona jihozlarini urib, o'choqlarni buzishgan. Bu odat zardushtiylik diniga e'tiqod qiluvchi barcha xalqlarda mavjud bo'lib, bayramdan keyin bayram kuni ishlatilgan o'choq o'rinlari buzilgan. Ushbu odat hozirgi kunda ham ba'zi hududlarda ayrim o'zgarishlar bilan saqlanib qolgan. Masalan, Xorazm hududida bularning barchasi bajariladigan kun uchun maxsus yasalgan shaqildoqlar mavjud bo'lib, o'choqlarni buzish jarayonida ulardan foydalanib, yovuz ruhlarni haydashgan [12; 241-b.].

Sug'diylarda qishning birinchi (dekabr) oyida ham bir qancha mavsumiy bayramlar mavjud bo'lgan. Oyning ikkinchi kunida Mnid Xvara degan bayram bo'lgan. Bu kuni maxsus ovqat tayyorlangan. Shunday ovqatni xorazmliklar Asdaqand-Xvar deb nomlashgan. Bu kunda sug'diylar ibodatxonalarda to'planishgan va elangan un, yog' va shakardan tayyorlangan taomni iste'mol qilishgan.

Sug'diylarda dekabr oyida yana ikki bayram kuni bo'lgan: T-s-i-s-Agam va 15-kun. Bu kun uzum yeyish marosimi bilan bog'liq. A. E. Shmidning keltirishicha, bu bayram qish faslidagi ikkinchi oyning 9-kuniga to'g'ri keladi. Beruniyning xorazmliklar va sug'diylarning bayramlari haqidagi matnini tarjima qilgan A. E. Shmid Garm-Xvar nomini «uzum yeyish» deb tarjima qilgan.

Qish davri haqida aytilganlarni quyidagicha xulosa qilish mumkinki, xorazmliklar, sug'diylar va forslar orasida qishning birinchi oylaridagi marosimlar marosim ovqatini iste'mol qilish bilan amalga oshirilgan bo'lib, ular dehqonchilik an'analari bilan bog'liq deb talqin qilinishi mumkin.

Bahor arafasida, qishning so'nggi oyi — fevralda, boshqa xalqlarda bo'lgani kabi, quyosh issiqligini rag'batlantirish marosimlari o'tkazilgan. Masalan, Narshaxiyning «Buxoro tarixi» asarida keltirilgan ma'lumotlar tahlili Sug'dda shunga o'xshash bayram bo'lgan, degan fikrga kelishga imkon bergan. Narshaxiy Buxoro hukmdorlarining saroylarini tasvirlaganda, u yerda tez-tez sodir bo'lgan yong'inlarni eslatib o'tgan. Ramitondagi yonib ketgan saroy haqida xabar berib, shunday deydi: «...hali bir yil ham o'tmadi, qadimiy odat bo'yicha bir bayram kechasida ular olov yoqishdi va olovdan uchqun chiqib, saroy tomiga tushdi, natijada saroy ikkinchi marta yonib ketdi».

Sug'diylarning asosiy mavsumiy bayramlari bahorda bo'lgan. Sug'diylarda bahorning birinchi oyi (mart)ning 5-kunidan 15-kunigacha bayram bo'lganligini Beruniy ta'kidlagan. Ushbu mavsum maxsus kunlar, bayram va marosimlarga boy. Beruniy o'z asarida eroniyzabon xalqlarda bahorning ilk oyidagi bayramlar (Xurram Ro'z, Sir-Sava, Ro'zi-Deyba Mihr)ning nobud bo'lib, qayta tiriladigan o'simliklar ma'budi bilan bog'liq holda o'tkazilishi haqidagi ma'lumotlarga batafsil to'xtalgan [3; 265-b.]. Mart oyidagi bayram kunlaridan birinchisi Xurram Ro'z deb nomlanib, bu kun alohida ajralib turgan. Ushbu kunda hukmdor taxtdan tushib, oq kiyimlar kiyib, dashtning o'rtasida oq gilamlar ustiga o'tirgan va ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar, hamma bilan gaplashgan. Hukmdor dehqonlar va yer egalari bilan bir dasturxon atrofida o'tirgan. Ushbu kun Navad Ro'z [10; 145-b.] (90 kun) deb ham nomlangan. Beruniy ma'lumotiga ko'ra, Navad Ro'z (90 kun) deb nomlanishiga sabab Navro'z va bu kun orasida 90 kun bo'lganligidir. Shuningdek, mart oyining 14-kunida Ro'zi Go'sh yoki Sir-Sava deb nomlangan bayram o'tkazilgan. Ushbu kunda yovuz ruhlardan asrash uchun sarimsoqpiyoz yeb, sharob ichib, ko'katlarni go'sht bilan pishirishgan. Mazkur odat xorazmliklarnikiga o'xshaydi va boshqa xalqlarda ham mazmun jihatidan o'xshash bayramlar mavjud. Jumladan, slavyanlarda bahorda yovuz ruhlarni haydash uchun amalga oshirilgan marosimlarni sug'diylarning ushbu bayramlariga qiyoslash mumkin.

Mart oyining 15-kunida (Ro'zi-Deyba Mihr) o'tkazilgan marosim juda qiziq. Beruniyning keltirishicha, bu kunda xamir yoki loydan haykalchalar yasalgan va darvozaning kirish qismiga qo'yilgan. Bu odat hukmdorlar yashaydigan joylarda bajarilmagan.

Yuqoridagi holat ilk o'rta asrlarda Sug'd mintaqasining ayrim hududlarida arxaiik e'tiqodlar va ularga bog'liq marosimlar saqlanib qolganligini ko'rsatadi. Sug'ddagiga o'xshash bayram Eronda ham mart oyining 15-kunida nishonlangan. Dey-Max marosimi odatlari ancha uzoq saqlangan. Eronshunos Sodiql Hidoyatning «Neyrangiston» nomli asarida shunday deyilgan: «... quyoshli oyning har 15-kuni sehrgarlarning bayrami bo'lib, u har yili nishonlanadi. Bu kunda xamir yoki loydan haykalchalar yasab, ularga podshohlarga xizmat qilishganday xizmat qilishadi va keyin ularni olovda yoqishadi...» [8; 22-b.].

Eroniyzabon xalqlarning odat va an'alarini Narshaxiyniing Buxorodagi Mox bozori haqidagi hikoyasi bilan qiyoslash mazkur bayram haqiqatan ham nishonlanganligini ko'rsatadi. Narshaxiyniing ma'lumotlariga ko'ra, oqsoqollar va din peshvolarining aytishicha, Buxoroning qadimiy aholisi sanamlarga sig'inishgan. O'sha davrda bu bozorda but-sanamlar va haykallarning savdo-sotig'i amalga oshirilgan [1; 137-b.]. Asarga ko'ra, podshoh Mox shahardagi barcha duradgorlarga yil bo'yi sanamlar yasashni buyurgan va ular belgilangan kunda bozorda sotilgan. Kimning sanami singan yoki yaroqsiz holga kelgan bo'lsa, bozorga kelib, yangisini sotib olgan va eskisini tashlab yuborgan.

Narshaxiyniing ma'lumotiga asoslanib aytish mumkinki, mazkur marosimning ildizlari O'rta Osiyodagi zardushtiylik dini an'alariga bog'liq bo'lib, bu marosim Arab xalifaligi hukmronligi davrining dastlabki bosqichlarida (651-715-yillar) ham davom etganligini anglatadi. Narshaxiyniing hikoyasida Mox bozorida but-sanam haykalchalarining savdosi bayram kunlari bo'lganligi aytilmagan. Biroq sinchkovlik bilan e'tibor qilganimizda, savdo-sotiq bayramona va urf-odat tarzida amalga oshirilgani anglashiladi. Masalan, but-sanamlar bilan savdo-sotiq yiliga ikki bor bo'lganligi va tashrifchilarning olovga sig'inishlari shuni ifodalaydi. Diqqatga sazovor jihati — bozorga hukmdorning tashrifidir. Hukmdorlarning bayram va tantanalarda qatnashishini Beruniy bir necha bor ta'kidlagan. Masalan, Navro'z bayrami kuni hukmdor bayramni boshlab bergan hamda aybdorlarni avf etgan. Shunga o'xshash holat hozirgi kunda ham mamlakatimizda doimiy ravishda amalga oshirilib kelinmoqda. Ushbu holat hozirgi ijtimoiy hayotimizdagi jarayonlar uzoq o'tmishga borib taqalishini va transformatsiyaga uchragan holda bugungi kunda ham mavjud ekanligini ifodalaydi.

Ilk o'rta asrlar davriga kelib, mintaqadagi bayram va marosimlarda hukmdorlarning ishtiroki ularning ijtimoiy hayotda dunyoviy hukmronlik va diniy rahnamolikni o'zida birlashtirganligini ko'rsatadi. S. P. Tolstov turli manbalardan (Narshaxiy, Beruniy, Xitoy mualliflari) olingan lavhalar tahliliga asoslanib, VIII asrdayoq O'rta Osiyoda hukmdor-kohin instituti mavjud bo'lganligi va keyingi davrlarda ham ularning kuchi saqlanganligi haqidagi xulosaga keladi.

J. Frezer Buxoro hukmdorining bayram va marosimlardagi ishtirokini tadqiq etib, quyidagi mazmundagi fikrni bildirgan: «Hukmdor bu yerda dunyoviy ishlar bilan emas, din bilan bog'liq shaxs sifatida namoyon bo'lib, u dunyoviy hukmdor emas, diniy kohin sifatida ko'rinadi». Ushbu institutning ham diniy, ham dunyoviy xususiyatlaridan biri shundaki, hukmdor-kohin o'ladigan va qayta tiriladigan o'simliklar ma'budining timsoli ham hisoblangan. S. P. Tolstov shunday ma'bud sifatida Siyovush timsolini ko'rsatadi. Zero, Siyovush timsoli bilan bog'liq bayramlar O'rta Osiyo xalqlari bayram taqvimining turli kunlari bilan bog'liq.

Siyovushning nomi Buxoro kohinlarining Yangi yil bayrami marosimlarini o'tkazish jarayonlarida ham keltirilgan [2; 145-b.]. Bu kuni quyosh chiqishidan oldin har bir erkak Siyovush ko'milgan joyda xo'rozni qurbonlik qilgan.

Siyovush nomi boshqa xalqlarda ham uchraydi. Masalan, xorazmliklarning Vaxsh-Angam bayramida ham Siyovush timsolini ko'rishimiz mumkin. Bu bayram Jayhun daryosining suvlarini nazorat qiladigan iloh sharafiga o'tkazilgan. Bayramning aynan qanday o'tkazilganligi va bajarilgan marosimlar to'g'risida batafsil ma'lumot saqlanib qolmagan bo'lsa-da, Siyovush obraziga bog'liqligidan kelib chiqib, qayta tirilish va yasharish bilan bog'liq amallar bajarilgan, deyishimiz mantiqan to'g'ri. Bayramning ahamiyatini toponimik manbalar ham ko'rsatib turibdi. Masalan, Amudaryoning yuqori qismi hozir ham Vaxsh-Angam nomi bilan bog'liq holda Vaxsh deb ataladi.

Tabiat ma'budi va qayta tug'ilish (Siyovush) timsoli bilan bir qancha gul bayramlarini ham bog'lash mumkin. Etnografik ma'lumotlarga ko'ra, gul bayramlari hozirgi kunda ham ma'lum. Bahor va qayta tug'ilishni ifodalovchi boychechak sayli shular jumlasiga kiradi. Biroq Beruniy sug'diylarning bayramlarini ta'riflaganda gul bayramlari haqida ma'lumot keltirmagan. Ye. M. Peshchereva Xo'ja Takraut mozori haqidagi afsonalar va VII asrdagi xitoy sayohatchisi Vey

Tszining qaydlarini birlashtirib, Farg'onadagi «lola sayli» to'g'risida ma'lumot beradi. Shuningdek, Beruniy Xorazm nasroniylari va Xuroson aholisi o'rtasida atirgullar bayramini eslatadi.

E. Shavanning keltirishicha, Samarqand aholisi hozirgi yil hisobiga ko'ra, aprel oyida dalalarga chiqishgan va o'lgan ilohiy go'dakning yo'qolgan jasadini izlashgan. Olimning fikricha, bayramning ilk mazmuni afsonalarga bog'lanib, o'ladigan va qayta tiriladigan tabiat ma'budini madh etishga bag'ishlangan. S. P. Tolstov undan ham oldinroq Vey Tszining ilohiy go'dak haqidagi hikoyasiga e'tibor qaratib, uning Siyovushga sig'inish bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Zero, Siyovush O'rta Osiyodagi Osiris, Attis, Adonis kabi o'ladigan va qayta tiriladigan o'simliklar ma'budining timsoli hisoblangan. Sug'd aholisi xuddi forsiyzabon xalqlar Ferverdajon marosimini o'tkazganlaridek, yilning so'nggi oyida o'lganlarga motam tutib, qayg'u belgisi sifatida yuzlarini tirnab, marhumga ovqat hamda ichimliklar tayyorlashgan. Vafot etgan ajdodlarni xotirlash dehqonchilik marosimlarining ajralmas elementi bo'lgan va aynan bu marosim ko'plab xalqlarning bahorgi marosimlaridan biri bo'lib, sug'diylar ham bundan mustasno bo'lmagan.

Yuqoridagi tahlillarga tayangan holda quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

Ilk o'rta asrlarda Sug'dda mavjud bo'lgan bayram va marosimlar tahlili natijasida ma'lum bo'ladiki, ular davriy, an'anaviy va kasb-korga bog'liq holda nishonlangan hamda tabiiy omillar asosida shakllangan. Ushbu bayramlarning aksariyatining zamirida diniy qadriyatlar mavjud bo'lib, ular katta ehtirom bilan nishonlangan.

Sug'd mintaqasidagi xalqlarning ijtimoiy hayotida saqlanib qolgan ba'zi bayramlar shuni ko'rsatadiki, qishki olov bayramlari ham madaniy jarayonlarning bir qismi sifatida nishonlangan. Hozirgi kundagi tengdoshlar bilan uchrashuvlar, birga ovqatlanish va o'yin-kulgu paytida gulxan yoqish, mushakbozliklarning bo'lishi ham yuqoridagi fikrlarni quvvatlashga xizmat qiladi. Umuman olganda, qish mavsumida o'yin-kulgilar va mo'l-ko'l oziq-ovqat bilan birga nishonlanadigan maxsus marosimlar olov bayramlari bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

XULOSA

Mavsumiy bayramlar ilk o'rta asrlarda Sug'd aholisining ijtimoiy aloqalari, dehqonchilik taqviimi va diniy tasavvurlari o'zaro bog'liq bo'lganini ko'rsatadi. Biroq keyingi davr etnografik ma'lumotlarini o'sha davrga bevosita ko'chirish ehtiyotkorlikni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абу Бакр Мухаммад ибн Джафар ан-Наршахи. Тарих-и Бухара (История Бухары). – С. 137. – URL (qidiruv): <https://www.google.com/search?q=Наршахи+История+Бухары+текст>
2. Абу Бакр Мухаммад ибн Джафар ан-Наршахи. Тарих-и Бухара (История Бухары). – С. 145. – URL (qidiruv): <https://www.google.com/search?q=Наршахи+Тарих-и+Бухара+издание>
3. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – В. 265. – URL (qidiruv): <https://www.google.com/search?q=Abu+Rayhon+Beruniy+Qadimgi+xalqlardan+qolgan+yodgorliklar>
4. Беленицкий А. М. История и культура Центральной Азии в древности и средневековье. Эссеистика разных лет (общество, история, культура) / под общ. ред. В. П. Никонорова. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2019. – 739 с. – С. 302. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000200_000018_RU_NLR_BIBL_A_012062557/.
5. Беленицкий А. М. Монументальное искусство Пенджикента: живопись, скульптура. – М.: Искусство, 1973. – 68 с. – С. 33–42. – URL: <https://kronk.spb.ru/library/belenizky-am-1973.htm>.
6. Бичурин Н. Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – Т. II. – С. 270. – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01004485590>.
7. Бобоев Ю. А. Абурайхон Беруни – основоположник согдологии. – С. 13. – URL (qidiruv): <https://www.google.com/search?q=Бобоев+Абурайхон+Беруни+основоположник+согдологии>
8. Древние обряды, верования и культы народов Средней Азии: историко-этнографические очерки / отв. ред. В. Н. Басилов. – М.: Наука, 1986. – 208 с. – С. 22. – URL: <https://archive.nyu.edu/handle/2451/43407>.
9. Иностранцев К. А. Сасанидский праздник весны // Магия Навруза: сборник научных трудов / отв. ред. А. Сафар. – Алматы, 2007. – С. 52. – URL (qidiruv): <https://www.google.com/search?q=Иностранцев+Сасанидский+праздник+весны+Магия+Навруза>
10. Коваль В. И. Мифологические верования восточных славян: пособие по курсу «Славянская мифология». – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. – 270 с. – С. 145. – URL: <https://ru.djvu.online/file/ItxOyBeFGjJLf>.
11. Снесарев Г. П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – М.: Наука, 1969. – 336 с. – С. 338 (sahifa raqami aniqlashtirilishi kerak). – URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01007452409>.
12. Снесарев Г. П. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – М.: Наука, 1969. – 336 с. – С. 241. – URL: <https://kronk.spb.ru/library/snesarev-gp-1969.htm>.